

Kapitel II-3

Repetition af verberne

- Dette kapitel forsøger at samle lidt sammen på din nye viden ved at skære den kage, du allerede kender, lidt anderledes. Her i kapitlet får du gentaget næsten alt i det foregående, som har noget med verber at gøre.

Det, du nu ved om verbernes modus

Verber har forskellig form afhængig af hvilken funktion, verbet har. Det kaldes modus med et fint ord. Du har hidtil set 4 ud af de 8 modus, der findes på grønlandsk:

Indikativ (fremsættende) bruges til at udsige et indhold: 'I kommer', 'Månen er en grøn ost' og 'Elvis er ikke død' er alle indikativ. Indikativ bruges også til at stille spørgsmål i 1.person 'Skal jeg besøge dig i aften?' og 'Går vi snart i gang?'

Interrogativ (spørgende) bruges til at stille spørgsmål til 2.person og om 3.person. 'Kommer I?', 'Er månen en grøn ost?' og 'Er Elvis ikke død?'

Participium (navnende) bruges bl.a. i at-sætninger, når bisætningen og hovedsætningen har forskellige grundled. '(jeg regner med,) at I kommer', '(hun tror,) at månen er en grøn ost' og '(nogen påstår), at Elvis ikke er død'.

Ledsagemåde bruges når samme person foretager sig mere end en handling i en sætning '(I kom) kørende' og '(Elvis kundgør) at han ikke er død'

Det, du nu ved om verbernes transitivitet

Nogle verber er **transitive**. Det betyder, at vi ud af endelsen både kan se, hvem der udfører handlingen, nemlig grundledet¹, og hvem handlingen er rettet imod, nemlig genstandsledet². Der er altså tale om todimensionelle endelser.

Andre verber er **intransitive**. Det betyder, at vi kun har information om grundledet, altså hvem det er, der udfører handlingen. Intransitive endelser har altså kun en dimension.

Normalt vil det give sig selv af betydningen, om et verbum er transitivt eller ej. 'Jeg er forelsket' siger kun noget om mig, ikke noget om forelskelsens genstand, så 'at være forelsket' er et intransitivt verbum, medens 'jeg elsker min kone' udsiger noget om både mig og objektet. Ergo er 'at elske' et transitivt verbum.

Pas på en typisk danskerfejl: Verber dannet med tilhæng som N-QAR og N-LIRI og lignende tilhæng, der ligesom pakker genstanden ind i verbet, får tit en transitiv oversættelse til dansk, men derfor er de stadig intransitive på grønlandsk. Det er faktisk næsten parallelt på dansk. 'Han ejede mange biler' er transitiv, men 'han er bilejer' også intransitiv på dansk.

Det, du nu ved om indikativs personer

I indikativ er der 6 mulige grundled og 6 mulige genstandsled, så teoretisk set er der altså 6 endelser at lære ved de intransitive verber og 36 kombinerede endelser ved de transitive. Helt så galt er det dog ikke, for kombinationer, der har samme person i både grundled og genstandsled (jeg-mig, jeg-os, du-dig, du-Jer, vi-mig, vi-os, I-dig og I-Jer) udtrykkes ikke med transitive endelser, så i praksis skal du kun lære 28 endelser³.

1 Også kaldet subjektet.

2 Også kaldet objektet.

3 som iøvrigt indeholder så megen systematik, at din reelle indlæringsbyrde er endnu mindre.

Her er nogle eksempler på de fem transitive endelser, du foreløbig har lært:

- *atorpaa* - han bruger den
- *atulaassavaa* - han skal bruge den lidt
- *atussagaluarpaa* - han skulle ellers have brugt den
- *ilinniartippaanna* - de underviser mig
- *ilinniartikkaluarpanna* - de underviser mig ellers
- *ilinniartilaartarpaanna* - de underviste mig lidt (gentagent)
- *taasarpaat* - de kalder ham (noget-mik)
- *taavaat* - de nævnte det
- *taasimassavaat* - de må have nævnt det
- *sammisarisarparsi* - I beskæftiger Jer med det (gentagent)
- *sammisarilaassavarsi* - I skal beskæftige Jer lidt med det
- *sammisarilaraluarparsi* - I beskæftigede Jer eller lidt med det
- *eqqaamavassi* - jeg husker Jer
- *eqqaamassavassi* - jeg vil huske Jer
- *eqqaamagaluarpassi* - jeg huskede Jer ellers

Det, du nu ved om tilhæng, der sættes til verber eller som skaber verber

Vb+GALUAR betyder grundliggende at Vb-e ellers/ ganske vist. Verber med GALUAR indeholder derfor typisk et lille forbehold så man ligesom forventer fortsættelsen 'men på den anden side ..'

nuliaqaraluarpunga (men det har jeg ikke længere)

ilinniartikkaluarpassi (men resultatet er ikke blevet, som man kunne ønske sig det),

Vb-SSA=GALUAR er en hyppig kombination, der udtrykker 'skulle/ burde'⁴

ilinniassagaluarpunga (men det gør jeg alligevel ikke)

Vb-LAAR betyder at Vb-e lidt. Sammen med interrogativ og imperativ (bydemåde) betyder LAAR ofte 'lige'

atulaassaviuk? 'Vil du lige låne den?'

sulilaartarpunga 'Jeg arbejder (gentagent) en smule'

N-LIRI betyder at arbejde med N/ at beskæftige sig med N.

qarasaasialerivunga 'jeg arbejder med EDB'

inatsisilerineq 'jura' (*inatsisit* betyder love)

Pinngortitaleriffik 'Naturinstituttet' (*pinngortitaq* betyder 'naturen' og VIK 'et sted, hvor ..')

Vb+NIQ danner et navneord med betydningen 'den ting at Vb-e' svarende til navneord på -hed, -ning og -else på dansk. Navneord dannet på denne måde kaldes undertiden for 'abstrakt navnemåde'.

meeraaneq 'barndom' (*meeraq*-U+NIQ)

qallunaajuneq 'det at være dansk'

sulineq 'arbejde'

N-NNGUR at blive N. Husk at tilhæng betyder at blive til en N. Det kan IKKE betyde 'blive noget verbalt eller adjektivisk' som i 'det blev mørkt' eller 'hun bliver forbigået'.

nunanngorpoq 'det blev til land'

ilinniartitsisunngorpugut 'vi blev lærere'

kalaalinngorsaaneq 'grønlandisering' (*kalaaleq*-NNGUR+SAA+NIQ)⁵

dre. Det er nemlig langt hen ad vejen relativt få elementer, der forbindes på en relativt systematisk måde.

4 Formen kaldes irrealis med et fint ord.

5 Vb+SAA betyder 'at gøre en bevidst indsats for at Vb-e'

N-QAR betyder 'at have N', når det anvendes sammen med et grundled. Uden eksplicit grundled svarer N-QAR til dansk sætningskløvning⁶. Husk at adled til N (adjektiver i den danske oversættelse) skal stå i instrumentalis.

illoqarpunga 'jeg har et hus'

Qaqortumi illoqarpoq 'der er huse i Qaqortoq'

Vb+SIMA har i moderne grønlandsk en lidt usikker betydning. Grundliggende betegner SIMA 'det vedvarende resultat af en handling'. *ilinniarpunga* 'jeg studerer' i modsætning til *ilinniarsimavunga* 'jeg har (nu) en uddannelse'. Men i moderne grønlandsk - bl.a. under indflydelse af de mange oversættelser fra dansk - har SIMA mere og mere fået grammatisk betydning svarende til dansk fortid. Dette sidste er dog et spørgsmål, der er meget delte meninger om, og som sætter sindene meget i bevægelse.

Vb+SIMA=SSA er en hyppig kombination, der betyder 'antagelse'

oqarpoq atorsimallugu 'han sagde, at han havde brugt den'

nuussimavugut 'vi er flyttet (=vi bor (nu) et andet sted)'

ilinniartitsisuuusimassavoq 'han er formentlig lærer'

Vb-SSA er et supervigtigt tilhæng, der betegner fremtid. Grønlandsk har i modsætning til dansk ikke obligatorisk fortidsmarkering i selve verbet (*sulivunga* betyder afhængig af konteksten både 'jeg arbejder' og 'jeg arbejdede'). Til gengæld er fremtidsmarkeringen obligatorisk på grønlandsk, hvad den ikke er på dansk ('arbejder' er samme form i 'jeg arbejder lige nu' og 'jeg arbejder lidt ekstra til sommer').

atortassavarsi 'I skal bruge den (gentagent)'

ilinniartissaviuk? 'Skal du undervise ham?'

sulissalluni oqarpoq 'Hun sagde, at hun skulle arbejde'

Vb+TAR oversættes traditionelt som 'pleje at Vb-e'. Det er dog nok en lidt for hårdhændet oversættelse for at smyge sig uden om en kompliceret forklaring. TAR betegner egentlig bare, at handlingen sker mere end een gang. Hvis handlingen er gentagen, er TAR obligatorisk.

Jeg bor permanent i Finland, så *Finlandimi najugaqarpunga* (altså uden TAR), men opholder mig 4 gange om året nogle uger på arbejde i Nuuk, så *Nuummi najugaqartarpunga* (altså med TAR).

qarasaasiaq atortarpaat 'De bruger som oftest computeren'

kingulliusarpoq 'han plejer at være den sidste'

Nye endelser

N{±i}	navneord i absolut flertal, der "ejes" af 3.person ental: "hans flere"
N{±a}	navneord i absolut ental, der "ejes" af 3.person ental: "hans ene"
Vb{+(l)lutik}	verbum i intransitiv ledsagemåde 4.flertal "de"
Vb{+Tuq}	verbum i participium 3.ental "at han"
Vb{+Tut}	verbum i participium 3.flertal "at de"
Vb{+tigit}	verbum i imperativ ⁷ 1.flertal-3.flertal "vi-dem"
Vb{+vakka}	verbum i indikativ 1.ent-3.flertal "jeg-dem"
Vb{+vavut}	verbum i indikativ 1.flertal-3.flertal "vi-dem" ⁸
Vb{+(v)vut}	verbum i indikativ 3.flertal "de"

Gloser

<i>aleqa</i>	en drengs storesøster
<i>angaju</i>	en piges storesøster eller en drengs storebror

⁶ Sætningskløvning er konstruktioner af typen 'Der var noget, der ..' 'Det er ..'

⁷ Kaldes også bydemåde på dansk.

⁸ I talesproget er endelsen næsten konsekvent ikke -vavut, men derimod -vagut. Sprognævnet fastholder dog ind til videre, at -vagut er ukorrekt i skriftsproget.

<i>angut</i> - *aṅutə	en mand
<i>ani</i>	en piges storebror
<i>aqqalu</i>	en piges lillebror
<i>assersuut</i> - *assirsuutə	et eksempel
<i>ataaseq</i> - *ataa(t)siq	1
<i>ator-</i>	at bruges
<i>ilaqutariit</i> - *ilaqutariik	en familie
<i>imaap-</i>	at være således
<i>inunngor-</i>	at fødes
<i>isuma</i>	en tanke/ et sind
<i>isumaqar-</i>	at tænke/ at mene
<i>kiisa</i>	endelig
<i>kisimi</i>	han alene (når anvendt som grundled)
<i>manna/ makku</i>	denne/ disse
<i>marluk</i>	2
<i>massakkut</i>	nu
<i>naja</i>	en drengs lillesøster
<i>nalunar-</i>	at være besværlig/ at være usikker
<i>nuka</i>	en piges lillesøster eller en drengs lillebror
<i>pingasut</i> - *piṅasuq	3
<i>sisamat</i> - *sisamaq	4
<i>taaguut</i> - *taaguutə	en betegnelse/ en titel/ en term
<i>uagut</i>	vi

Tilhæng

Vb+NIAR	at ville Vb-e/ at agte at Vb-e
Vb-NNGIT	ikke Vb-e
Vb+SINNAA	at kunne Vb-e
LOKALIS+IP	at være i/ på ..
N+GƏ	at have objekt som sin N/ objektet er subjektets N

Lytte/ forstå/ gentage stykke 3

Hej, Tikaana. Tutsiuteqqippunga.

Immikkoortumi kingullermi oqaluttuarpunga Per tallimanik meeraqartoq taallugulu a-ngajulleq, Una, Danmarkimi najugaqartoq.

Unali kisimi Danmarkimiinngilaq. Aqqalua, Thor, nukaalu, Ilona, aamma Danmarkimi ilinniarput. Thor Århus universitetimi ilinniarpoq Ilonalu Nyborgip ilinniarnertuun-ngorniarfiani ilinniarluni. Thor 1987-imi inunngorpoq Ilonalu 1992-imi inunngorluni. Tamarmik Nuummi inunngorput.

Sisamaat Finn 1999-imi inunngorpoq kiisalu Nuka Björn nukarliulluni 2001-imi inunngorluni.

Qallunaarpassuit isumaqarput kalaallisut ilaqutariinni taaguutit nalunalaartut. Massakkut sammisarilaarniartigit, ilaa? Imaapput:

Arnani taaguutit makku atorput: Ɔangaju, Ɔnuka, Ɔani, Ɔaqqalu

Angutini makku atorlutik: Ɔangaju, Ɔnuka, Ɔaleqa, Ɔnaja

Perip meerai assersuutigisinnaavavut. Imaapput

UNA ataatsimik nukaqarpoq pingasunillu aqqaloqarluni. Nukaa Ilonamik ateqarpoq aqqaluilu Thorimik, Finnimik Nuka Björnimillu ateqarlutik.

THOR ataatsimik aleqaqarpoq ataatsimillu najaqarluni. Kiisalu marlunnik nukaqarpoq. Aleqaa Unamik ateqarpoq, najaa Ilonamik nukaalu Finnimik Nuka Björnimillu.

ILONA ataatsimik angajoqarpoq ataatsimillu aneqarluni. Kiisalu marlunnik aqqalo-

qarpoq. Angajua Unamik ateqarpoq anialu Thorimik ateqarluni. Aqqalui Finnimik Nuka Björnimillu ateqarput.

FINN marlunnik aleqaqarpoq, ataatsimik angajoqarpoq kiisalu ataatsimik nukaqarluni. Aleqai tassaapput Una aamma Ilona, angajua Thor kiisalu nukaa, Nuka Björn.

NUKA BJÖRN marlunnik aleqaqarpoq marlunnillu angajoqarluni. Aleqai⁹ Unamik Ilo-namillu ateqarput angajuilu Thorimik Finnimillu ateqarlutik.

En specialitet

Du undrer dig sikkert over, hvorfor -s- i *ataaseq* bliver til -ts- i *ataatsimik* når man tilføjer mik-endelsen. Der er en ret lang række navneord af p-bøjningen, der har en hæmmelyd¹⁰ (hæmmelyde er v, s, l, j, g, og r) som sidste konsonant. Den forlænges før minus-endelser, der begynder med en konsonant.

ataaseq{-mik} ⇒ *ataatsimik* (m er en konsonant og {mik} er en minus-endelse).

meeraq{-vut} ⇒ *meeqqavut* (v er en konsonant og {vut} er en minus-endelse).

najugaq{-tut} ⇒ *najukkatut* (t er en konsonant og {tut} er en minus-endelse).

MEN

ataaseq-NNGUR{vuq} ⇒ *ataasinngorpoq* (N-NNGUR er et tilhæng, ikke en endelse)

meeraq{+ga} ⇒ *meerara* ({+ga} er en endelse, men ikke en minus-endelse)

najugaq{-a} ⇒ *najugaa* ({-a} er en minus-endelse, men -a er en vokal, ikke en konsonant).

Lad være med at ofre alt for mange ressourcer på den her problematik. Der er nemlig tale om en regel, der er alt andet end konsistent i moderne sprog. Specielt i ungt sprog er reglen ikke længere produktiv, så der høres undertiden nogle ret overraskende konstruktioner med denne slags navneord i det unge sprog.

Du får såmænd helt automatisk opfanget den relativt lille håndfuld af vigtige ord, der stadigvæk benytter sig af reglen. Her er et par stykker af de vigtigste som eksempel: *kalaaleq*, *mee-raq*, *atuagaq*, *iluliaq*

9 a fulgt af en anden vokal bliver til to a-er. Der er dog - næsten - en undtagelse, nemlig når ai står allersidst i ordet. I netop den stilling skriver man -ai, og udtaler vokalen med langt, fladt a med en lille j-lyd til sidst. Hvis du gerne vil undgå en typisk danskerfejl så prøver du at huske, at grønlandsk -ai absolut ikke må lyde som dansk 'mig' eller 'sejg'.

10 også kaldet frikativ